

DĚJINY DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY 1939–1945

V letošním roce slavíme 30. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou a současně vzpomeneme i na historické dny, kdy s konečnou platností skončila druhá světová válka, připravená a rozpoutaná reakčními a agresivními kruhy imperialismu v čele s fašistickým Německem. Tuto válku lidstvo zaplatilo nesmírnými oběťmi ve všech směrech. Šest dlouhých let, po které válka trvala, bylo výrazem ostrého vojenského střetnutí mezi silami krajní reakce a silami společenského pokroku. Vítězství pokrokových sil napomohlo urychlení nezadržitelnosti procesu vzniku nového, socialistického společenství. Doba, která uplynula od skončení druhé světové války, umožnila státům a národům vyvodit příslušné závěry a poučení k zabezpečení a upevnění míru.

Jako významný příspěvek k objasnění charakteru a příčin vzniku druhé světové války vydává Vojenské vydavatelství ministerstva obrany SSSR v Moskvě mnoho-svazkové „Dějiny druhé světové války 1939–1945.“¹⁾ Jde o komplexní dílo, které vzniklo v Ústavu vojenských dějin ministerstva obrany SSSR ve spolupráci s Ústavem marxismu-leninismu při ÚV KSSS, s Ústavem všeobecných dějin a s Ústavem dějin SSSR akademie věd SSSR. Na rozpracování tohoto díla se aktivně podíleli přední vojenští odborníci, staťníci, státní a diplomatictí pracovníci Sovětského svazu. V čele hlavní redakční komise pracoval maršál Sovětského svazu A. A. Grečko.

Základem práce jsou výsledky historické vědy v Sovětském svazu i v jiných zemích. Autorský kolektiv využil i nových materiálů a dosud nepublikovaných dokumentů sovětských a mnohých zahraničních archivů s cílem zevšeobecnit dosavadní závěry, odhalit falsifikátory dějin a aktivně napomoci boji socialistické ideologie proti ideologii imperialismu.

Dvanáctisvazkové dílo zkoumá všechny stránky a procesy, zvláštnosti a charakteristické rysy války:

- zárodky, vznik a její vývoj;
- cíle válečných stran, průběh válečné činnosti na všech bojištích a kontinentech;
- partyzánské hnutí, antifašistický boj a hnutí odporu;
- úroveň technického vybavení ozbrojených sil, zásady a možnosti jejich účinného velení;

¹⁾ „Istorija vtoroj mirovoj vojny 1939–1945“ v dvanácti tomach. Vojennoje izdatel'stvo ministerstva oborony SSSR, Moskva, 1973.

- rozvoj vojenské vědy, strategie, operačního umění a taktiky;
- ekonomiku, politiku a ideologii v zemích účastníků války;
- proplétání národně osvobozenec-kých, sociálních a internacionálních cílů dělnické třídy a všech pracujících v boji s fašismem;
- místo a úlohu komunistických a dělnických stran;

- mezinárodní vztahy a diplomatický zápas;
- výsledky a následky války.

Při objasňování všech různorodých problémů války udílí autorský kolektiv zvláštní místo úloze lidových mas, skutečnému tvůrci dějin, činnosti komunistických, dělnických a všech pokrokových stran. Tyto síly rozhodujícím způsobem přispěly k vítězství nad fašismem.

* * *

Vydání „Dějiny druhé světové války 1939—1945“ podle záměru autorského kolektivu objasní především tyto hlavní problémy:

1. Druhá světová válka nevznikla překvapivě. Rodila se v průběhu dvaceti let v podmínkách prohlubování všeobecné krize kapitalismu a zostřování všech jeho ekonomických a sociálních protikladů. Válka vznikla v lůně kapitalistického světa v důsledku prudkého zostření antagonismů mezi kapitalistickými zeměmi, jako důsledek působení zákona nerovnoměrnosti jejich rozvoje v imperialismu. Odpovědnost za její vznik mají imperialismus jako společenský systém a vládnoucí třídy a vlády největších kapitalistických států.

Postupně vznikly dva protistojící imperialistické bloky (Německo, Itálie a Japonsko — Anglie, USA a Francie), které proti sobě bojovaly, ale současně se snažily zničit Sovětský svaz a získat světovou nadvládu. S nazráváním války mezi dvěma kapitalistickými uskupeními narůstá i jejich snaha k vytvoření jednotné fronty proti slificmu socialismu.

Přesto v podmínkách hrozícího nebezpečí druhé světové války existovala možnost uchovat mír. Ta vyplývala z neustálého posilování ekonomické a obranné síly Sovětského svazu, jeho mírumilovné politiky, celkového rozmachu komunistického, revolučně demokratického a národně osvobozenec-kého hnutí, růstu masových vystoupení dělnické třídy, širokých vrstev obyvatelstva na ochranu míru. Plán kolektivní bezpečnosti, který navrhoval Sovětský svaz, reálně hodnotil poměr sil, zájem národů na uchování míru a perspektivy vývoje mezinárodních vztahů; ve svých důsledcích mohl přehradit cestu fašistickým agresorům.

Autorský kolektiv postupně objasňuje události, které měly bezprostřední spojitost s přípravou druhé světové války na straně imperialistických států, odhaluje politiku ústupků vůči fašistickým agreso-

rům ze strany Anglie, Francie a USA. Kulminacním bodem této politiky byl Mnichovský diktát z roku 1938, který Hitlerovi vydal suverénní československý stát a napomohl k vytvoření agresivního antisovětského bloku Německa a Itálie s Anglií a Francií.

Sovětský svaz i nadále usiloval o vytvoření kolektivní bezpečnosti, o uzavření smlouvy o vzájemné pomoci proti agresii. Anglo-francouzsko-sovětská jednání v létě 1939 však ukázala, že vlády Anglie a Francie dávají přednost antisovětské dohodě s Německem, se kterým uzavřely smlouvu o nenapadení. To přinutilo Sovětský svaz přistoupit na uzavření stejné smlouvy s Německem. Sovětský svaz využil ostrých imperialistických rozporů mezi kapitalistickými státy a odvrátil tak vytvoření jednotné protisovětské fronty.

2. Druhá světová válka, přes snahy vládnoucích kruhů Anglie, Francie a USA, **začala jako střetnutí dvou kapitalistických koalicí.** Příčiny jsou tyto:

- válka se rodila uvnitř kapitalistického světa, mimo něj nemohla vzniknout;

- antagonismus mezi dvěma sociálními systémy nijak nevylučoval zostřování vnitřních rozporů imperialismu; zostřovaly se v závislosti na posilování snah kapitalistických států o světovládu;

- vládnoucí kruhy Anglie a Francie, které se snažily o mezinárodní izolaci SSSR, podlomily již tehdy jednotu protivníků fašistických států, oslabily vlastní země, postavily je do jedné řady s německým fašismem a japonským militarismem;

- neustálé hledání cest k dohodám na úkor SSSR ze strany Anglie, Francie a USA považovaly fašistické státy jako svědectví slabosti politického postavení svých konkurentů a vedlo k tomu, že hitlerovská vláda se rozhodla zahájit uskutečnění svých plánů k získání světovlády zničením nejdříve slabších protiv-

niků, za jaké pokládala Polsko, Francii a Anglii.

Válka, rozpoutaná uvnitř kapitalistického systému, byla ze strany Německa, Itálie a Japonska v celém svém průběhu co do politických cílů a charakteru nespravedlivá a dobytčá. Vyhlášení války Německu vládami Anglie a Francie bylo jen vynuceným aktem a přiznáním úplného krachu předválečné politiky vlád těchto států. Anglie ani Francie však neorganizovaly odpor proti fašistické agresi. Můžeme to lehce vysvětlit. Jestliže podstata války tkví v pokračování politiky vládnoucích tříd násilnými prostředky, pak „válka“ ze strany Anglie a Francie byla pokračováním jejich mnichovské politiky ve změněné formě a fakticky bez použití násilných prostředků. Byl to prakticky určitý politický kurs, který směřoval svým ostrým protím proti SSSR, k vytvoření protisovětské fronty.

Druhá světová válka začala jako imperialistická z obou stran — ze strany Německa a Japonska i ze strany Anglie a Francie. Nemohla však zastavit a tím více odstranit objektivní procesy postupného narůstání spravedlivého zápasu národů proti fašistickému útlačku.

Pro Polsko, které bylo první obětí fašistické agrese, válka proti Německu byla spravedlivá, antifašistická a osvobozenec-ká. Spravedlivá válka lidových mas Číny proti japonským okupantům, vlastenecké hnutí pracujících Československa byly rovněž názorným projevem národně osvobozenec-kého boje. Ze strany porobených národů Dánska, Holandska, Belgie, Francie, Lucemburska, Norska a balkánských států byla válka proti Německu válkou spravedlivou a národně osvobozenec-kou. Boj evropských zemí proti hitlerovcům měl jasný antifašistický a národně osvobozenec-ký charakter; nazýval se hnutím odporu.

Útok hitlerovského Německa na SSSR byl přímým vyjádřením politiky imperialismu a zesílením reakčnosti války z jeho strany. Velká vlastenecká válka se stala nejdůležitější součástí druhé světové války a zásadním způsobem změnila sociálně politický charakter, rozmach, průběh a perspektivy druhé světové války. Měla jasný třídní charakter a byla neobyčejně ostrým projevem zápasu dvou protikladných sociálních systémů.

Útok Japonska na Spojené státy americké zavlkl USA do války proti fašistickým státům. Finanční a průmyslové kruhy Ameriky, obdobně jako anglická buržoazie, však se snažily využít válečné činnosti ke svým třídním zájmům.

Shoda národních zájmů řady států a osvobozenec-ký charakter války proti bloku agresorů byly tím základem, na němž poprvé v dějinách vznikla mezinárodní fronta různých sociálně politických sil. Vzniku antihitlerovské koalice, v níž hlavní úlohu hrál sovětský lid, aktivně napomáhala sovětská zahraniční politika.

3. Útok Německa na Sovětský svaz zvláště názorně ukázal třídní, krajně reakční, imperialistický charakter války ze strany fašistického bloku. Cílem německého imperialismu bylo zničit první socialistický stát na světě, zmocnit se jeho národního bohatství, změnit společenský řád a přeměnit sovětské lidi v otroky fašistických dobytčů. V sázce byla nejen nezávislost SSSR, ale i perspektivy mírového socialismu a osudy všeho pokrokového lidstva. Vynucený vstup SSSR do války znamenal boj mezi dvěma sociálními systémy, ozbrojené střetnutí německého imperialismu s lidem, který buduje socialismus. Tento protiklad určil bezkompromisní charakter ozbrojeného zápasu, rozhodující význam sovětsko-německé fronty ve světové válce i obecný směr mírového dějinného vývoje.

Velká vlastenecká válka byla hrdiným zápasem země socialismu proti úderným silám mezinárodní reakce. Byla to válka, která spojovala vlastenectví s proletářským internacionalismem, válka za osud socialismu a upevnění základny světového revolučního procesu, k obraně společenského pokroku a lidské civilizace.

Sovětská armáda sehrála hlavní úlohu v ozbrojeném zápasu s fašistickým wehrmachtem. V průběhu války se rozvíjely sovětská strategie, operační umění a taktika.

Na začátku války musela Sovětská armáda a všechen lid prožívat hořkost neúspěchů. Ozbrojené síly SSSR byly nuceny bojovat ve velmi nevýhodných a těžkých podmínkách, kdy nepřítel měl materiální převahu a kromě toho využil i faktoru překvapení při svém věrolovném útoku.

V dalším průběhu války projevila se převaha vojenské strategie. Ke klamání a vyčerpání velkých uskupení nepřítel, s cílem získat čas k vytvoření a přísunu záloh, připravit podmínky pro přechod do mohutného útoku, byla dovedně používána strategická obrana. Účinné operace sovětských vojsk se vyznačovaly promyšleností, zhodnocením reálné situace, širokým využíváním předností socialistického zřízení z jeho vojenské organizace. Tyto operace byly charakteristické svým prostorovým rozmachem, novátorstvím, manévrem k obklíčení velkých uskupení nepřítel. Operační plány sovětského velení se vyznačo-

valy velkou rozhodností, dovednou volbou směrů hlavního úderu a odpovídajícím soustředěním sil a prostředků, překvapivými útoky a vysokou účinností činností k obklíčení a zničení nepřítele. Rozpracování a vedení velkých strategických operací na frontách řídilo Hlavní velení.

Buržoazní vlády zemí — účastnic antihitlerovské koalice — v průběhu celé války neměly ten nejlepší vztah k socialistickému státu, který byl jejich spojencem. Druhá fronta v Evropě byla otevřena až v červnu 1944, kdy bylo zřejmé, že Sovětský svaz, který dosáhl rozhodujících vítězství na Východní frontě světové války, je s to spolu s bojovníky hnutí odporu dokončit porážku fašistického Německa a osvobodit celou Evropu. Vysazení anglo-amerických vojsk v Normandii mělo určitý kladný význam: vojska států antihitlerovské koalice nakonec společně bojovala proti společnému nepříteli. Vládnoucí kruhy při otevření druhé fronty se snažily nejen podílet se na vítězství nad Německem, ale i upevnit své třídní posta-

vení v Evropě. Rozdílnost politiky USA a Anglie s osvobozeným charakterem druhé světové války zvlášť výrazně se projevila ve válečné činnosti v Severní Africe a pak v Tichém oceánu. Avšak i po vytvoření druhé fronty v Evropě břemeno druhé světové války leželo nadále na Sovětském svazu.

Autorský kolektiv v tomto díle podrobně osvětluje průběh válečné činnosti proti hitlerovské koalici. Velký význam udílí i programu demokratického vyřešení všech mezinárodních otázek, které vytyčil SSSR v těsném souladu s osvoboditelskými cíli boje proti fašismu. Zejména tento program se stal základem výsledků Teheránské, Krymské a Potsdamské konference vedoucích činitelů tří velkých států — SSSR, Anglie a USA. Předpokládal úplnou porážku fašismu, demokratizaci Německa, Itálie, Japonska a jejich satelitů, udělení svobody a nezávislosti, práva volby formy státního zřízení všem národům, uchování a rozvoj mezinárodní spolupráce států antihitlerovské koalice.

* * *

Hlavní redakční komise věnovala značnou pozornost i periodizaci dějin druhé světové války. Vycházela přitom z diskuse na vědeckovýzkumné frontě a stanovila, že základem vědecké periodizace války musí být zásadní a kvantitativní změny v — jejím průběhu, charakteru a třídní podstatě;

— politice, ve které pokračuje v jiné formě válčící stát;

— vojenskopolitické situaci a ozbrojeném zápase;

— vzájemném vztahu vojenských, ekonomických, politických a morálních sil válčících stran.

Na základě těchto zásad výrazně se projevuje v průběhu druhé světové války pět období:

První období — září 1939 až červen 1941, tj. zahájení války a vpád fašistických vojsk do států západní Evropy.

Druhé období — červen 1941 až listopad 1942, tj. útok Německa na Sovětský svaz, rozšíření rozmachu války, krach hitlerovské doktríny „bleskové války“ a mýtu o neporazitelnosti německé armády.

Třetí období — listopad 1942 až prosinec 1943, tj. zásadní obrát v průběhu celé druhé světové války a rozpad útočné strategie fašistického bloku.

Čtvrté období — leden 1944 až květen 1945, tj. porážka fašistického bloku, vyhánění nepřátelských vojsk za hranice SSSR, vytvoření druhé fronty, osvobození

evropských států z nadvlády fašismu, úplný krach a bezpodmínečná kapitulace Německa.

Páté období — květen až září 1945, tj. porážka imperialistického Japonska, osvobození národů Asie z japonské okupace a konec druhé světové války.

Kromě těchto pěti období autoři „Dějin druhé světové války“ rozhodli o nutnosti stanovit ještě jedno samostatné — **předválečné období**, v jehož průběhu imperialistické státy připravovaly druhou světovou válku. Toto období zahrnuje dvě dějinné etapy. První etapa obsahuje údobí do podzimu roku 1935 a charakterizuje ji rozpad versaillesko-washingtonského systému mírových smluv, zrod druhé světové války, vytvoření ohnisek války, příprava fašistických států na druhou světovou válku a rozsáhlá pomoc amerických, anglických a francouzských monopolů fašistickým státům. Obsahem druhé etapy, která trvá od podzimu 1935 do srpna 1939, je přechod evropského fašismu k otevřené agresi, formování fašistického vojenského bloku, mnichovský diktát a předválečná politická krize.

Hlavní redakční komise na základě objektivního průběhu událostí rozdělila obsah „Dějin druhé světové války“ do dvanácti dílů.

Pro informaci čtenářů a jejich lepší orientaci uvádíme krátký obsah jednotlivých dílů.

První díl obsahuje období od konce první světové války do podzimu roku 1935. Jeho první část objasňuje zrod války v systému světového imperialismu, ukazuje fašismus jako údernou sílu imperialismu a militarismu, dějiny vzniku prvních ohnisk nové světové války. Obsahem druhé části je rozbor celkového dějinného významu výstavby socialismu v SSSR, rozvoj jeho ozbrojených sil, usilovný boj mírumilovných národů v čele se Sovětským svazem proti nebezpečí druhé světové války.

Druhý díl je věnován bezprostřední přípravě druhé světové války imperialismem, přechodu evropského fašismu k otevřené agresi, odhalení politiky ústupků agresorům ze strany Anglie, Francie a USA. Svazek objasňuje úlohu boje Sovětského svazu a dalších pokrokových sil proti fašismu a nebezpečí války.

Třetí díl rozebírá válku v Evropě, bezprostřední přípravu fašistického Německa k napadení Sovětského svazu a přípravu Sovětského svazu k odrazení agrese.

Čtvrtý díl je věnován politickým a válečným událostem, které souvisí se zvětšením rozmachu války v důsledku věrolomného útoku Německa na Sovětský svaz a agrese Japonska proti USA a Anglii. V tomto svazku autoři rozebírají začátek Velké vlastenecké války sovětského lidu, zmaření hitlerovského plánu „bleskové války“, vítězství Sovětských ozbrojených sil v zimě 1941–42, vytváření protifašistické koalice a činnost komunistických stran při mobilizaci lidových mas k boji proti fašismu.

Pátý díl rozebírá průběh války v létě a na podzim roku 1942, kdy úsilím sovětského lidu byly zmařeny plány fašistického Německa rozdrtit v tomto roce Sovětský svaz, rozšířit frontu agrese na státy Blízkého a Středního východu; kromě toho byly připraveny podmínky k zásadnímu přelomu v druhé světové válce.

Šestý díl obsahuje události nejdůležitějšího období druhé světové války, kdy začínal a narůstal zásadní zlom ve pro-

spěch antihitlerovské koalice. V tomto svazku autoři ukazují rozhodující úlohu Sovětského svazu a jeho ozbrojených sil při vytváření tohoto zlomu.

Sedmý díl objasňuje vojenské, politické a ekonomické procesy, které měly vliv na dokončení zásadního zlomu ve válce a současně ukazuje rozhodující úlohu SSSR v tomto zlomu a v začátku rozpadu fašistického bloku.

Osmý díl rozebírá události první poloviny roku 1944, jejichž výsledkem bylo zmaření plánů fašistického Německa na prodlužování války cestou stabilizace sovětsko-německé fronty. Autoři objasňují opatření spojenců k přípravě otevření druhé fronty v Evropě.

Devátý díl zkoumá důležitá a velká vítězství Sovětských ozbrojených sil, jejichž výsledkem bylo úplné vyhnání fašistických agresorů ze sovětského území a osvobození států východní a jihovýchodní Evropy. V tomto svazku autoři vysvětlují události, spojené s otevřením druhé fronty spojenců, dále válečnou činnost v Tichém oceánu a v Asii.

Desátý díl rozebírá závěrečné vítězství Sovětských ozbrojených sil a spojenců nad hitlerovskou armádou, která vedla k bezpodmínečné kapitulaci fašistického Německa, zdůvodňuje vedoucí úlohu Sovětského svazu při jednání a výsledcích na konferencích v Jaltě, Postupimi a San-Francisku k otázkám poválečného uspořádání světa.

Jedenáctý díl objasňuje agresivní politiku japonského militarismu, porážku a bezpodmínečnou kapitulaci Japonska, odhaluje reakční podstatu jaderné strategie USA, ukazuje osvobozenou misi Sovětských ozbrojených sil na Dálném Východě.

Závěrečný dvanáctý díl analyzuje vojenské, ekonomické, politické a ideologické činitele, které určovaly průběh a výsledky druhé světové války, uvádí teoretické a praktické závěry z dějin války a ukazuje zásadní změny v rozdělení sil ve světě po druhé světové válce.

Kolektivní dílo „Dějiny druhé světové války 1939–1945“ objektivně objasňuje dějiny druhé světové války, zkoumá její problémy na základě marxisticko-leninské ideologie a metodologie, z pozic materialistického chápání dějin. Pomůže čtenářům v celé podstatě pochopit složité procesy druhé světové války, podle zásluh zhodnotit bezpříkladný boj svobodomilovných národů proti reakčním silám imperialismu a militarismu a rozhodující podíl Sovětského svazu při dosažení celosvětového dějinného vítězství, vyvodit nezbytné závěry pro vítězství pokroku a míru ve světě.

Dílo se stane jistě bohatým zdrojem studia našeho velitelského oboru. Pomůže mu využívat všech historických materiálů a vyvozených poučení pro zvyšování úrovně znalostí, zejména v souvislosti se studiem marxisticko-leninského učení o válce a armádě.